

TÜRKİYE'NİN ÖNEMLİ BAL ÜRETİM BÖLGELERİ

Yrd. Doç Dr. Recep SIRALI

Ordu Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zootečni Bölümü, ORDU

En ileri arıcılık tekniklerinin uygulandığı ülkelerde bile, arıcılık büyük ölçüde iklim ve bitki örtüsü gibi doğal koşullara bağlıdır. İklim aynı zamanda, bölgenin bitki örtüsünde yer alan bitki türlerinin de kaynağını oluşturmaktadır. Üretilen balın miktarı ve niteliği, büyük oranda yöredeki bitki örtüsüyle ilgilidir. Bitki örtüsü içerisindeki nektar veren kaynakların dağılımı o bölgedeki arıcılığın şekli ile arıcılık ürünlerinin nitelik ve niceliğine etki etmektedir.

Ülkemiz uygun ekolojisi ve zengin florası ile arıcılıkta söz sahibi ülkelerden biri durumundadır. Türkiye’de doğal olarak veya kültüre alınan yaklaşık 300 türün nektarlı bitki olduğu ve arıcılık açısından önem taşıdığı bilinmektedir. Dünya’da belirlenmiş ballı bitki türlerinin % 75’i ülkemizde bulunmaktadır.

Bu floristik zenginliğin nedeni yurdumuzun değişik yörelerinde farklı iklimsel, topografik özelliklerin görülmesi ve bu çevre şartlarına uygun farklı bitki birliklerinin oluşmasıdır.

Yurdumuzun tüm bölgeleri arıcılığa uygun olmasına rağmen, aynı öneme sahip değildir. Çünkü her coğrafik bölgemiz arıcılık açısından kendine özgü çok değişik bitki türlerini barındırmaktadır. Buna paralel olarak, değişik doğal şartlarda ve farklı yıllarda yabancı ve kültür bitkilerinin çiçeklenme dönemleri aynı olmayıp yö-

reden yöreye değişmekte ve bu durum ülkemizi baştanbaşa arıcılığa uygun kılmaktadır.

Bu makalede ülkemizin farklı bölgelerinde bulunan ve arıcılık açısından önemli bazı bitkilerin yayılım alanları, çiçeklenme dönemleri, bal verimi ve bal kalitesi üzerine bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

Bal Üretim Bölgelerimiz

Marmara Bölgesinin Trakya kesimindeki illerde bal verimi ortalaması oldukça fazla olan ve bir miktar da polen içeren koyu sarı renkli ayçiçeği balı üretilir. Ayçiçeğinin çiçeklenme dönemi Temmuz ayıdır. Balı kovandan alındığı zaman altın sarısı renktedir. Kendine özgü bir tadı olan ayçiçeği balı çabuk kristalleşir. Kristalleştiği zaman mum gibi görünür.

Diğer yandan Trakya Bölgesinde üretilen açık beyaz renkli kolza ballarının hızlı ve iri taneler halinde şekerlenmesi nedeni ile tüketiciler tarafından bu balların değeri bilinmemektedir. Kolza çiçeği kokusunda ve oldukça lezzetli olan kolza balı petek içinde bile kristalleşme özelliğine sahiptir.

İstanbul’un Beykoz ilçesi köyleri ile Marmara Bölgesinin güney kesimindeki Çanakkale, Bursa, Balıkesir ve Yalova illerinde ayçiçeği, püren ile siyaha yakın renkte ve acımtırak lezzetteki kestane ballarının üretimi gerçekleştirilmektedir. Çevre arıcıları kestane balını arıların sonbahar ve ilkbahar beslenmesinde kullandıkları gibi fahiş fiyata da pazarlayabilmektedirler.

Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerinde de doğal olarak yetişen kestanenin çiçeklenme zamanı Haziran-Temmuz aylarıdır. Tadı acı ve kendisine özgü bir kokusu olan bu balın rengi koyu kahverengidir. Kristalleşmesi de çok yavaştır. Kristalleştiği zaman çok ince granüller oluşur.

İstanbul'un Gaziosmanpaşa, Eyüp, Üsküdar, Kartal, Beykoz ilçelerinin kuzey kısmında kalan köyler ile tüm Şile'de, Giresun, Trabzon, Rize, Hemsin, Antalya ve Çoruh'ta yaygın olarak bulunan püren bitkisinin çiçeklenme zamanı Ağustos ve Ekim ayları arasındadır. Daha çok sonbahar yağmurları ile pembe mor arası renkte çiçek açan püren bitkisinin kimine göre iyi kimine göre kötü lezzet ve kokulu balı her yıl bol miktarda üretilmektedir. Bu balların koyu renkte olması, birkaç hafta içerisinde şekerlenmesi ve değişik bal lezzetinde olması toptan satış olanağı vermemekle beraber, saf ve hilesiz bal arayanların ve bu balın özelliğini bilen bölge halkının rağbeti sayesinde pazar bulmakta ve arıcının elinde kalmamaktadır. Balın kendisine has keskin bir kokusu vardır. Balı hafif acıdır ve oldukça kıvamlıdır. Süzdürülmek istendiğinde bal süzme makinesi ile petekten ayırmak çok zor olmaktadır. Balın preslenerek petekten çıkarılması en uygun yöntem-

dir. Bir dönümden yaklaşık 20 kg bal alınabildiği bildirilmektedir.

İstanbul'un Şile, Beykoz, Sarıyer, Üsküdar ve Kartal çevreleri ile Karadeniz Bölgesinde sonbaharda çiçek açan kocayemişler balın kalitesini acılığı ile kötü açıdan etkilemektedir. Kocayemişlerin çiçek açmasından önce bal hasadı yapan arıcılar bundan zarar görmemektedir.

Trakya Bölgesi, Sakarya, Çanakkale, Zonguldak, İzmir ve Hatay'da yaygın olarak yetişen ıhlamurun çiçeklenme dönemi Haziran ile Temmuz ayları arasındadır. İliman iklim koşullarında ıhlamur çiçeği nektarını bol miktarda salgılar. Bu bitkinin balı açık kahverengidir. Balın kokusu ve tadı kendine özgü olup, vanilya gibi kokar. Bir koloni arının bir ıhlamur ağacından 16 kg bal yapabildiği bildirilmiştir.

Edirne, İstanbul, Bolu, Samsun, Giresun, Çoruh, Kars, Zonguldak, Kastamonu, Trabzon, Rize, Eskişehir, Sivas, Erzurum, Ağrı, Muğla, Isparta ve Niğde illerinde yaygın olan deve dikenini bitkisinin çiçeklenme dönemi Haziran ayından Ekim ayına kadar sürer. Bu bitkiden elde edilen balın rengi çok sarı olup tadı ve kokusu çok güzeldir. Bu bitkinin ülkemizde doğal olarak ve geniş alanlarda yetişmesi, ülkemiz arıcılığı açısından oldukça önemli görülmektedir.

Kırklareli, Kocaeli, Zonguldak, Sinop, Ordu, Trabzon, Erzurum, Kars ve Hatay'da doğal olarak yetişen adaçayı bitkisinin balı açık sarı renktedir. Tadı ve kokusu çok güzeldir. Adaçayı balı, karakteristik kokusu ile diğer ballardan kolaylıkla ayrılır. Bu balın kristalleşmesi oldukça yavaştır. Bir dönüm adaçayı ekili alandan 6,5 kg bal alındığı bildirilmiştir.

Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu, Amasya, Trabzon ve Kütahya'da doğal olarak yetişen kekik bitkisinin çiçeklenme dönemi Mayıs başından Ağustos sonuna kadar devam eder. Kekik balı

açık altın sarısı renginde olup, tadı ve kokusu çok güzeldir. Kekik balının enzim içeriği bakımından zengin olduğu bildirilmiştir.

Zonguldak, Sinop, Amasya, Tokat, Gümüşhane, Çoruh, Rize, Ağrı ve Kars'ta doğal olarak yetişen nanelen üretilen balın rengi koyu kahverengidir. Güzel bir tadı ve nane aromasını andıran bir kokusu vardır. Bu bitkinin balı diğer ballardan kokusu ile hemen ayırt edilir. Nane balı kristalleştiği zaman ince granüller oluşturur.

Özellikle Muğla ve Aydın yöresindeki çam ormanları, çok yüksek bal verimi ile Türkiye'nin en büyük bal deposudur. Bu salgı balı, fiyatının uygunluğu ve hiç şekerlenmemesi gibi nedenlerden dolayı büyük tüketim merkezlerinde oldukça rağbet görmektedir. Marmaris yöresinin

çam balları sık düşen çiğler nedeniyle biraz daha sulu ve lezzetli olmasına karşılık Fethiye yöresinin çam ballarında su oranı daha düşük olup biraz daha koyu kıvam ve renktedir.

Ege bölgesindeki çam türleri üzerinde bitki özsuyu emerek yaşayan çam pamuklu biti, salgı balı üretimi için ülkemizdeki en önemli kaynak olup, bölgenin bal üretiminde büyük bir yeri vardır. Bu böcek Büyükada, Heybeliada, İzmir, Denizli, Edremit, Antalya ve Muğla yöresindeki kızılçam, sarıçam ve fıstık çamı ağaçları üzerinde yaşamaktadır. Her yıl binlerce arı yetiştiricisi kolonilerini Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarında çam alanlarına götürerek önemli miktarda çam balı üretmektedirler.

Burdur, Denizli ve Antalya'da yetiştiriciliği yapılan anason bitkisinin çiçeklenme dönemi Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Nektarı oldukça bol

olan bu bitkiden elde edilen bal açık sarı olup, tadı ve kokusu çok güzeldir.

Antalya, Mersin, Adana ve Hatay illerinde iklimin elverişli olduğu yıllarda bol miktarda narınciye balı üretilir. Nisan ayında çiçeklenen bu bitkilerden elde edilen balın seçkin bir kokusu ve tadı vardır. Özellikle portakaldan gelen nektar akışı üç hafta kadar sürer ve bol miktarda olur. Portakal balı açık sarı renkte ve akışkandır.

Akdeniz Bölgesinin diğer önemli bir kültür bitkisi olan limonun balı açık sarı renkte olup, tadı çok güzeldir. Balının bitkiye has bir kokusu vardır. Bu bitki yörede portakaldan sonra önemli bir bal kaynağıdır.

Pozantı yöresinin hayıt balları da tam anlamıyla bal renginde olup, bunlar da bir süre sonra şekerlenmektedir. Toros dağlarının yaylarından elde edilen bu ballar yörede oldukça tutulmaktadır.

Ege ve Akdeniz bölgesinde portakal, limon ve mandalina tarımı yapılan bahçelerin yanı sıra özellikle tırfil ve korunga gibi yem bitkileri ile tohum için yonca yetiştiriciliği yapılan alanlardan da bol ve iyi kalitede bal almak mümkündür.

Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geniş çapta pamuk tarımı yapılmaktadır. Bu bölgelerde üretilen, çabuk fakat daha ince zerrecikler halinde şekerlenen ve kendine özgü kokuya sahip olan pamuk balları renklerinin açık oluşu ve kokusu nedeniyle diğer ballarla karıştırılmak suretiyle değerlendirilir. Çiçeklenme dönemi temmuz ve ağustos ayları arasındadır. Balı açık sarı renktedir. Kristalleştiği zaman balın rengi beyaz olur. Bu bal orta kalite kabul edilmektedir.

Türkiye'de en çok Mersin ve Adana bölgesinde bulunan, ancak İstanbul, İzmir, Antalya ve Hatay'da da rastlanan okaliptus bitkisinin çiçeklenme dönemi Nisan ve Mayıs ayları arasındadır. Balı orta kalite olarak bilinmektedir. Balının odun kokusunu andıran bir tadı vardır ve oldukça kıvamlıdır. Kristalleşmesi yavaştır. Kristalleştiği zaman iri tanecikler oluşturur.

Orta Anadolu'da olduğu gibi, fazla yüksek olmayan bölgelerdeki çayır ve meralar arıcılık için oldukça önemlidir. Meralar farklı yüksekliklerde ortaya çıktıkları için genelde uzun bir çiçeklenme dönemine sahiptirler. Buna bağlı olarak arılar için çok önemli olan balözü ve çiçektozu üretimi de uzun bir dönemde gerçekleşmiş olur.

Ancak kurak iklim nedeniyle bazı meralar hem cılız olur hem de yeşilliğini fazla devam ettiremez. Genellikle Haziran sonlarında sararmaya başlayan bu meralarda sonbahar yağmurlarından sonra tekrar yeşillenme görülür. Böyle yerlerde arılar için bal yapma devresi oldukça kısadır. Ayrıca bu tür otlaklardaki ballı bitkiler, otlayan hayvanların üzerlerine basmaları sonucu balözü yönünden değerlerini kaybederler.

Yaylaların bulunduğu yörelerimizde arıcılık kendine uygun bir ortam bulmuştur Yurdumuzun doğu bölgelerindeki Kars, Erzurum, Artvin, Erzincan, Ağrı, Hakkâri (Şemdinli), Bitlis yaylaları ile Orta Anadolu'da Kayseri, Sivas çevreleri kaliteli bal üretilen yöreler olup balları iyi fiyata alıcı bulabilmektedir. Ayrıca Doğu Karadeniz'in Tokat ve Gümüşhane illerinde üretilen ballar da değerlidir.

Ancak ülkemizin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinin yüksekliklerinde bulunan bazı yaylalarımızda Temmuz - Ağustos ayına kadar kar kalabilmektedir Ayrıca bu yörelerimiz bol güneşli günlerde bile günün büyük kısmında yoğun bir sis tabakası ve yağmur altında kalmaktadır. Oldukça sert olarak tanımlanabilecek bu iklim şartları, arıların etkin şekilde çalışabilmesi için uygun değildir. Diğer yandan yaylalarda bulunan çeşitli yoğunluktaki bitki türleri genellikle havaların arı faaliyetine izin verdiği dönemde biçildiklerinden bu alanlardaki ballı bitkiler arılar tarafından kesmen kullanılmaktadır. Bu nedenle de kovan başına elde edilen bal üretimi oldukça düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Giresun, Gümüşhane, Bayburt, Kars, Kayseri, Erzurum, Bitlis, Ağrı, Mersin ve Hakkâri'de doğal olarak yetişen beyaz ballıbaba bitkisinin nektar bezlerinin çiçeğin dip kısmında olması nedeni ile arılar bu çiçeğin nektarından yararlanmazlar. Arılar bu bitkiden sadece polen toplarlar. Bitkinin çiçeklenme süresi Mayıs başından Ağustos sonuna kadar devam eder.

Van ve Hakkâri illeri arasındaki yöreler ile Şanlıurfa - Diyarbakır arasındaki Karacadağ'dan, o yörelerde oldukça sevilen geven balı üretilmektedir. Çiçeklenme dönemi yörede Haziran ayı sonuna kadar devam eden geven bitkisinden elde edilen bal; kokusuz, beyaza yakın açık renkli, kıvamlı ve su oranı düşüktür. Geç kristalize olmasından dolayı geven balı yöre tüccarları ve tüketicileri tarafından tercih edilmektedir. Gevenin bal kalitesi türüne göre farklılık göstermektedir. Bazı

geven türlerinin bal arıları için zehirli etki yaptığı belirlenmiştir.

Ülkemizde geniş çapta hayvan yemi olarak yararlanılan kır yoncası, Karadeniz ve Akdeniz'den İç Anadolu'ya geçiş alanlarında doğal olarak bulunmaktadır. Çiçeklenme dönemi Nisan ve Ağustos ayları arası olan bu bitki; aynı zamanda çok önemli bir nektar kaynağıdır. Oldukça bol nektar içermektedir. Yeşilimsi sarı renkte olan bu bitkinin balının tadı çok güzeldir ve geç kristalleşir.

Taflan veya Karayemiş olarak bilinen bitki tüm Karadeniz Bölgesinde yaygın olarak yetişmektedir. Çiçeklenmesi Mart ayı içinde gerçekleşmektedir. Bol polen ve nektar veren bu bitki özellikle ilkbahar döneminde yavru gelişimi açısından önemli polen verimine sahiptir. Ancak balı çiçeği gibi hoş olmayan bir kokuya sahiptir.

Halk arasında zehirli olarak bilinen ve deli bal olarak isimlendirilen orman gülü balları tüm Karadeniz Bölgesinde üretilmektedir. Orman gülü bitkisinin bol olduğu Batı ve Doğu Karadeniz bölgesinin sahil ve yüksek kesimlerinde bal üretiminden ziyade bal arısı popülasyonunu geliştirmek, balmumu, arı sütü ve oğul gibi diğer arı ürünlerinden yararlanmak amacıyla arıcılık yapılabilir. Kocaeli, Bolu, Kastamonu, İnebolu, Zonguldak, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'de yaygın olarak yetişen bu bitkinin çiçeklenme zamanı Mayıs ve Haziran ayları arasındadır. Ancak iklim koşullarına ve bulunduğu yüksekliğe bağlı olarak Mart-Ağustos arasında çiçeklenme gösterebilir. Bu bitkiden üretilen balın hoş olmayan bir tadı ve kokusu vardır. Balı koyu kahve-

rengi renge sahip olup akışkandır. Bu balın kristalleşmesi çok geç olmaktadır. Orman gülünden üretilen balı yiyenlerde halsizlik, baş ağrısı, kusma ve bilinç kaybı gözlenir. Bu balın zehirli olmasının nedeni orman gülü bitkisinin nektarında andromedotoxin alkaloidinin bulunmasıdır.

Orman Gülü kadar tehlikeli olmasa bile, diğer bir zehirli bal kaynağı ise özellikle İzmit ve Adapazarı yörelerinde şeytan elması olarak da bilinen datura bitkisidir. Ayrıca tütünçülüğün gelişmiş olduğu bölgelerde arılar tütün çiçeklerinden de nektar toplarlar. Kristalleşmesi çok yavaş olan bu balın tadı acımtırak nikotinimsi olduğu için satışa gelmez sadece arılar için iyi bir kışlık besindir. Tütün balının sofralık tüketimden çok sanyide kullanılması tavsiye edilir.

Fındık alanlarında fındık kurdu, buğday alanlarında süne ve kimil, zeytin yetiştiriciliği yapılan yörelerde zeytin sineği ile toplu zirai mücadele yapılması nedeni ile anılan yörelerde arıcılığımız çok gelişmemiştir. Bu durum çeltik ve antepfıstığı yetiştiriciliği yapılan yörelerimiz için de geçerlidir.

Diğer yandan şeker fabrikaları ile diğer endüstriyel tesislerin yoğun olarak bulunduğu yörelerimizde ise geniş pancar ziraatı ve ilaçlamaları nedeniyle ancak ailelerin kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla arıcılık yapılabilmektedir.

Sonuç

Çeşitli bitki örtüsü ve farklı iklim bölgelerine sahip olan ülkemizdeki bu doğal ekolojik zenginlik, bir çok ülkeyi nektar ve polen veren bitkiler bakımından gerçektenden de kışkıracak özelliktedir.

Sunulan bilgilerden anlaşılacağı gibi incelenen bilimsel kaynaklara göre Türkiye, ballı bitkiler açısından dünyanın en üstün floral potansiyeline sahip ülkelerinden birisidir. Halen bu konudaki bilgilerimize eklenecek yeni bitkiler konusunda

ayrıntılı çalışmaların sürdürülmesi ve bir yandan da bu bitkilerin yayılış alanları, bal verimleri ve potansiyellerinin saptanması çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, bu zenginlikten tam anlamıyla yararlanarak bal üretimini arttırabilmemiz için arıcılarımız da bulunduğu yörede veya ülkenin diğer bölgelerinde arıcılık için uygun, bol nektar ve polen veren floral kaynakların arayışı içinde olmalıdır. Bal arısı kolonileri, ballı bitkilerin çiçeklenme dönemlerinde, belirlenen bu kaynaklara taşınarak mutlaka gezginci arıcılık yapılmalıdır. Böylece arıcılıkta verimliliği sınırlayan bitkisel koşullara bağımlılık en aza indirilmiş olacağı gibi bir arıcılık sezonunda birkaç kez bal hasadı da mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

Anonymous, 2000. Teknik Arıcılık El Kitabı. Sayfa 221–229. Ankara.

Ekim, T., 1987. Arıcılıkta Önem Taşıyan Bitkiler ve Bunların Yurdumuzdaki Durumu. Türkiye 1. Arıcılık Kongresi. TOK Bak. Yayın No: 154. Sayfa 53–64. Ankara.

Genç, F., 1993. Arıcılığın Temel Esasları (Ders Notu). Atatürk Üniv. Zir. Fak. Yayın No: 149. Sayfa 138–185. Erzurum.

Kayral, N., Kayral, G., 1983. Son Sistem Arıcılık. Sayfa 23–160. İstanbul.

Kayral, N., Kayral, G., 1989. Yeni Teknik Arıcılık. Sayfa 28–362. İstanbul.

Korkmaz, A., 2007. Arıcılık. Tarım İl Müdürlüğü Yayını. Sayfa 3–4. Samsun.

Öder, E., 1999. Bazı Önemli Ballı Bitkiler. Hasad. Yıl 14, Sayı 167. Sayfa 48–51. İstanbul.

Sorkun, K., 1985. Türkiye'nin Önemli Nektar Kaynağı Olan Kültür Bitkileri ve Bal Potansiyelleri. Türkiye II. Teknik Arıcılık Kongresi. Sayfa 134–145. Ankara.

Sorkun, K., 1986. Ballı Bitkiler. Teknik Arıcılık. Sayı 7, sayfa 28–29. Ankara.

Sönmez, R., 1967. Arıcılık. Ege Üniv. Zir. Fak. Yay. No: 125. Sayfa 11- 179. Bornova-İzmir.

Şekerden, Ö., Kılıç, M., Kaplan, Ü., Ö., 1992. Türkiye'de Anzer Balı Üretim Bölgesinin Florası, Coğrafi ve İklimsel Özellikleri İle Bu Şartlarda Arıcılığın Yapılma Şekli. Doğu Anadolu Bölgesi I. Arıcılık Semineri. Sayfa 17- 29. Erzurum.